

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΔΠΜΣ: ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ – ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ
ΜΑΘΗΜΑ: *Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα*
ΔΙΣΔΑΣΚΟΝΤΕΣ: Ντ. Βαΐου, Π. Κουτρολίκου, Ε.Μίχα
Ακαδ. Έτος: 2015-2016

Global Cities: μετασχηματισμοί, αντιφάσεις και δυνατότητες στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Χρήστος Σταυρακάκης
Αρχιτέκτων Μηχανικός ΕΜΠ

Φεβρουάριος 2016

Περιεχόμενα

- i. Εισαγωγή*
- ii. Ο παγκόσμιος νεοφιλελευθερισμός*
- iii. Global Cities*
- iv. Γεωγραφικοί μετασχηματισμοί*
- v. Κοινωνικοί μετασχηματισμοί*
- vi. Δυνατότητες επαναανομηματοδότησης και διεκδίκησης*
- vii. Βιβλιογραφία - Πηγές*

i. Εισαγωγή

Ήδη από τη δεκαετία του 1970 έχει αναπτυχθεί μία μεγάλη συζήτηση για τον κεντρικό ρόλο των πόλεων στην καπιταλιστική ανάπτυξη και τη κεφαλαιακή συσσώρευση με χαρακτηριστικά στρατηγικών τοπίων, η οποία συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, ακολουθώντας τους παγκόσμιους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς αλλά και τους ίδιους τους μετασχηματισμούς των πόλεων.

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, οι λεγόμενες «αγορές» έχουν πλέον τον αποφασιστικό ρόλο στην οργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας, παίρνοντας τη σκυτάλη από το φορντικό μοντέλο οργάνωσης της οικονομίας με κέντρο τις οικονομίες των εθνικών κρατών. Αυτός ο μετασχηματισμός έχει επηρεάσει σημαντικά τις μεγάλες μητροπόλεις του πλανήτη, έχοντας απασχολήσει εκτενώς τη διεθνή βιβλιογραφία, οι οποίες φαίνεται να αποκτούν κομβικό ρόλο στην οργάνωση παγκόσμιων οικονομικών δικτύων και ροών.

Ο παγκόσμιος νεοφιλελευθερισμός μαζί με την αναδιάρθρωση της παγκόσμιας οικονομίας, στην οποία πλέον κατέχουν πολύ σημαντική θέση το χρηματοπιστωτικό σύστημα, οι υπηρεσίες πάσης φύσεως και οι νέες τεχνολογίες αιχμής, ανατρέπει και τις προηγούμενες γεωγραφικές ιεραρχίες, περιπλέκοντας σε πολλά επίπεδα και με ποικίλους τρόπους τη σχέση μεταξύ τοπικού και παγκόσμιου. Οι Global Cities¹ είναι εκείνες οι πόλεις που αυτές οι διαδικασίες λαμβάνουν χώρα με τον πιο εμβληματικό τρόπο, προσφέροντάς μας τη δυνατότητα να κατανοήσουμε καλύτερα και σε μεγαλύτερη έκταση τους μετασχηματισμούς που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Στόχος της εργασίας είναι να διερευνηθούν οι χωρικοί-γεωγραφικοί και κοινωνικοί μετασχηματισμοί που λαμβάνουν χώρα στις Global Cities, την πολυεπίπεδη (και εν γένει αντιφατική) σχέση ανάμεσα στις κλίμακες του τοπικού και του παγκόσμιου καθώς και τις δυνατότητες που γεννούν τα παραπάνω σε σχέση με την παραγωγή ενός κριτικού λόγου για τις πόλεις και την παγκοσμιοποίηση αλλά και τις αναδυόμενες κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές.

---

1 Στα ελληνικά μπορεί να μεταφραστεί ως «Παγκόσμιες Πόλεις», ωστόσο στην εργασία θα χρησιμοποιηθεί ο αγγλικός όρος, όπως εγκαινιάστηκε από τη Saskia Sassen στο ομότιτλο βιβλίο της, ως πιο ακριβής και διακριτός σε σχέση με παρόμοιες προσεγγίσεις (όπως πχ αυτή των «World Cities»)

ii. Ο παγκόσμιος νεοφιλελευθερισμός

Στα πλαίσια των στόχων της συγκεκριμένης εργασίας δεν μπορεί να γίνει εκτενής αναφορά στον ιστορικό τρόπο με τον οποίο εμφανίστηκε ο νεοφιλελευθερισμός (άλλωστε κάτι τέτοιο δεν αποτελεί τμήμα της στοχοθεσίας) αλλά μας απασχολεί ένα γενικό πλαίσιο ώστε να γίνει εφικτή μία διερεύνηση σε σχέση με το φαινόμενο των Global Cities. Ο γενικός τίτλος του πλαισίου αυτού είναι η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, η οποία όμως, επειδή είναι μια έννοια πολυχρησιμοποιημένη, είναι χρήσιμο να αποσαφηνιστούν βασικοί μετασχηματισμοί που τη χαρακτηρίζουν (και ενδεχομένως και ταυτόχρονα τη διαφοροποιούν από το προηγούμενο μοντέλο οργάνωσης της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας, το μοντέλο του κεϋνσιανισμού και του ισχυρού κοινωνικού κράτους.

Η διεθνοποίηση του καπιταλισμού και η διεθνής κυκλοφορία του κεφαλαίου, ωστόσο, δεν είναι ένα φαινόμενο του 21^{ου} αιώνα αλλά σύμφυτο με την ιστορία ανάπτυξης του καπιταλισμού. Και στον 20^ο και στον 19^ο αιώνα ο καπιταλισμός ήταν, αναλογικά, διεθνοποιημένος, κυρίως μέσω των διεθνών εμπορικών συναλλαγών αλλά και των διεθνών χρηματοπιστωτικών συναλλαγών². Ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι Marx και Engels αναφέρονταν στη ρευστότητα και τη διεθνοποίηση του κεφαλαίου³ ενώ από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Lenin σημειώνει: «οι γιγάντιες διαστάσεις τού χρηματιστικού κεφαλαίου, πού είναι συγκεντρωμένο σε λίγα χέρια και δημιουργεί ένα και πυκνό δίκτυο σχέσεων και δεσμών»⁴. Αυτό που αλλάζει στον 21^ο αιώνα είναι η πολυπλοκότητα των διαδικασιών παγκοσμιοποίησης, των αλληλοδιαπλεκόμενων οικονομικών δικτύων καθώς και οι άξονες γύρω από τους οποίους οργανώνεται.

Σήμερα, δεν είναι οι οικονομίες των εθνικών κρατών τα κέντρα οργάνωσης και διεύθυνσης της παγκόσμιας οικονομίας αλλά έχουμε να κάνουμε περισσότερο με πολύπλοκα οικονομικά δίκτυα και ροές, που δεν εγγράφονται απαραίτητα στις εθνικές οικονομίες αλλά περισσότερο στην εδαφική επικράτεια των Global Cities, οι οποίες τείνουν να αποτελέσουν τη βασική εδαφική υποδομή της καπιταλιστικής ανάπτυξης⁵. Αυτό, είναι άλλωστε και ένα από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του νεοφιλελευθερισμού, δηλαδή η «μείωση» του κρατικού ελέγχου πάνω στην οικονομία και κατ' επέκταση η απόλυτη κυριαρχία των αγορών επί της πολιτικής (και της πολιτικής για το χώρο) μέσω άλλων θεσμών, που συνήθως έχουν ελάχιστη δημοκρατική νομιμοποίηση και οι αποφάσεις λαμβάνονται με αδιαφανείς διαδικασίες. Αρκεί κάποιος/α να αναλογιστεί τους τρόπους με τους οποίους λαμβάνονται οι αποφάσεις για τη χάραξη οικονομικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, για να αντιληφθεί τον παραπάνω ισχυρισμό.

Σύμφωνα με τον E. Soja, ο παγκόσμιος καπιταλισμός χαρακτηρίζεται από την πιο μεγάλη γεωγραφική διασπορά της βιομηχανικής παραγωγής στον κατοικημένο κόσμο και προσπαθεί να μας δώσει τα βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης που διαφέρουν ποιοτικά από προηγούμενες ιστορικές περιόδους. Αυτά είναι η μαζική βιομηχανοποίηση του λεγόμενου τρίτου κόσμου, οι νέες μορφές παγκόσμιας δικτυωμένης παραγωγής, η επιταχυ-

2 Brenner L. 1998, «Global cities, glocal states: global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe», *Review of International Political Economy* 5:1, Spring σελ. 5

3 Marx K., Engels F., *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, (<https://www.marxists.org/ellinika/archive/marx/works/1848/com-man>)

4 Λένιν Ι. 1988, *Ιμπεριαλισμός: Το Ανώτατο Στάδιο Του Καπιταλισμού*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

5 Brenner L. 1998, «Global cities, glocal states: global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe», *Review of International Political Economy* 5:1, Spring σελ. 5

νόμενη κυκλοφορία ανθρώπων, αγαθών, υπηρεσιών και πληροφορίας, η αναδιοργάνωση του διεθνούς εμπορίου, η προωθητική ανάδειξη μιας νέας παγκόσμιας επιχειρηματικότητας, η καθοριστική εισβολή των νέων τεχνολογιών («πληροφορική επανάσταση»), τα ισχυρά ινστιτούτα παγκόσμιας εμβέλειας και η συγκέντρωση πολιτικής και οικονομικής δύναμης σε μια αναδιοργανωμένη γεωγραφική ιεραρχία των Global Cities⁶, η οποία αρχίζει να διεμβολίζει πλέον και το διαχωρισμό μεταξύ παγκόσμιου Βορρά και παγκόσμιου Νότου.

Αυτό το πλαίσιο «δημιουργεί» συγκεκριμένες ανάγκες για την αποτελεσματική (με όρους κερδοφορίας) οργάνωση της οικονομίας από τις μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες⁷ και αφορά την αποτελεσματική διοίκηση και διεύθυνση μιας παραγωγής που μπορεί να εντοπίζεται γεωγραφικά ακόμα και σε διαφορετικές ηπείρους, την αξιοποίηση της τεχνολογίας για την περαιτέρω μείωση του χρόνου κυκλοφορίας κεφαλαίου και εμπορευμάτων καθώς και τη συνεργασία με άλλες εταιρείες, παροχής κυρίως εξειδικευμένων υπηρεσιών σχετικών με τη διοίκηση ή την τεχνολογία.

Όσο πιο «παγκοσμιοποιημένη» και «ψηφιοποιημένη» είναι μια εταιρεία τόσο πιο επιτακτικά καλείται να αναμετρηθεί με τα παραπάνω καθήκοντα. Η S. Sassen ανιχνεύει κάποια τέτοια ζητήματα ή ανάγκες που προκύπτουν για τέτοιου είδους εταιρείες όπως η ανάγκη για ένα συγκεκριμένο τύπο «γνωσιακού κεφαλαίου», η «παραγωγή οργανωτικών εμπορευμάτων» (εδώ περιλαμβάνονται οι εξειδικευμένες υπηρεσίες που απαιτούνται για την οργάνωση διασυνοριακών εταιρικών λειτουργιών), η ανάγκη συγκεκριμενοποίησης των διάφορων τοποθεσιών και των πιο περίπλοκων διοικητικών λειτουργιών των εμπορευματικών αλυσίδων και οι «λειτουργίες εντολών» που είναι απαραίτητες για την επιτυχή εκτέλεση των εργασιών της εκάστοτε εταιρείας χωρίς να απομακρύνεται από τους κεντρικούς στόχους της⁸ και φυσικά αυτές οι εργασίες πρέπει να έρθουν εις πέρας στο συντομότερο δυνατό διάστημα, γιατί για το κεφάλαιο, «ο χρόνος είναι χρήμα» και «[ε]πομένως οι καινοτομίες -τεχνικές, οργανωτικές και στις υπηρεσίες διαχειριστικής υποστήριξης της εφοδιαστικής αλυσίδας- που μειώνουν τα κόστη και το χρόνο κίνησης στο χώρο θεωρούνται σημαντικές»⁹

6 Soja E. 2000, *Postmetropolis*, Massachusetts: Blackwell Publishers σελ. 192-194

7 Όταν γίνεται αναφορά σε εταιρείες/επιχειρήσεις, συνήθως εννοούνται μεγάλοι πολυεθνικοί όμιλοι, τράπεζες, διεθνή οικονομικά ινστιτούτα (όπως το ΔΝΤ ή ο ΠΟΕ)

8 Sassen S. 2010, «Global intercity-networks and commodity chains. Any intersection?», *Global Networks 10*, Blackwell Publishing Ltd & Global Networks Partnership, σελ. 3, 5, 6, 8, 9

9 Harvey D. 2015, *Δεκαεφτά αντιφάσεις και το τέλος του καπιταλισμού*, Αθήνα: εκδ. Μεταίχιμο, σελ. 245

iii. Οι Global Cities

Οι Global Cities είναι εκείνες οι πόλεις στις οποίες λαμβάνουν χώρα τα παραπάνω αποτελώντας στρατηγικά τοπία τόσο για την παγκόσμια παραγωγή όσο και για την παραγωγή της σύγχρονης παγκοσμιότητας. Οι Global Cities είναι ταυτόχρονα εκείνοι οι τόποι/κέντρα που συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις για την αποτελεσματική οργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας αλλά ταυτόχρονα είναι και αποτέλεσμα των παραπάνω αναγκών.

Προσπαθώντας να δώσουμε ένα σύντομο ορισμό, ανατρέχουμε (ξανά) στη S. Sassen: «[ο] συνδυασμός του χωρικού κατακερματισμού και της παγκόσμιας ενσωμάτωσης έχουν δημιουργήσει ένα νέο στρατηγικό ρόλο για τις μεγάλες πόλεις. Πέρα από τη μακρά ιστορία τους ως κέντρα του διεθνούς εμπορίου και του χρηματοπιστωτικού συστήματος, αυτές οι πόλεις λειτουργούν τώρα με τέσσερις καινούργιους τρόπους: πρώτον, ως πόλεις με υψηλή συγκέντρωση σημείων εντολών για την οργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας, δεύτερον, ως τοποθεσίες-κλειδιά για το χρηματοπιστωτικό σύστημα και τις εταιρείες παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών, οι οποίες έχουν πλέον αντικαταστήσει το δευτερογενή τομέα ως τον κυρίαρχο τομέα της οικονομίας, τρίτον, ως τοπία παραγωγής, συμπεριλαμβανομένης της παραγωγής καινοτομιών, και τέταρτον, ως αγορές για τα παραγόμενα προϊόντα και τις παραγόμενες καινοτομίες»¹⁰. Τέτοιες πόλεις ήταν ήδη από τη δεκαετία του '90 το Λονδίνο, η Νέα Υόρκη και το Τόκιο ενώ πλέον, όσο η παγκοσμιοποίηση εξαπλώνεται εξαπλώνεται γεωγραφικά, ο κατάλογος εμπλουτίζεται με το Βερολίνο, το Σάο Πάολο, την Πόλη του Μεξικού, την Ινσταμπούλ κ.α.¹¹

Οι Global Cities, ως το πιο «προχωρημένο» και χαρακτηριστικό παράδειγμα χωρικού και εδαφικού εντοπισμού των παγκόσμιων οικονομικών διαδικασιών και των αντίστοιχων γεωγραφικών-κοινωνικών μετασχηματισμών, μας επιτρέπει να ανακαλύψουμε τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους η λεγόμενη παγκοσμιοποίηση αποκτάει σάρκα και οστά, εδαφικοποιείται και επηρεάζει με πραγματικό και συγκεκριμένο τρόπο τόσο την παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη (ή ύφεση) όσο και τη ζωή των ανθρώπων και ανατρέπει προγενέστερες γεωγραφικές ιεραρχίες.

10 Sassen S. 1991, *The Global City*, Princeton: Princeton University Press, σελ. 3-15

11 <https://urbanage.lsecities.net/#cities>

iv. Γεωγραφικοί μετασχηματισμοί

«Όσο το κεφάλαιο εξαπλώνεται γεωγραφικά και σπάει τους γεωγραφικούς περιορισμούς όλων των ειδών, νέα όρια δημιουργούνται ενώ άλλα καταστρέφονται ή γίνονται διάτρητα»¹². Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και του συμπιεσμένου χρόνου, ο υπέρτατος νόμος της κεφαλαιακής συσσώρευσης, δηλαδή η ολοένα μεγαλύτερη αύξηση του κέρδους, υποτάσσει (ή «επιτάσσει») ολοένα μεγαλύτερες εδαφικές επικράτειες. Επομένως, μάλλον έχουμε να κάνουμε με μια διαδικασία διαρκών γεωγραφικών μετασχηματισμών η οποία συντελείται σε πολύ μικρά χρονικά διαστήματα, με τις γεωγραφικές ιεραρχίες να μην μπορούν να εντοπιστούν σταθερά επί μακρόν.

Έτσι, επιχειρείται η υιοθέτηση μιας προσέγγισης η οποία να μπορεί να εντοπίσει τις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών κλιμάκων και επιπέδων, παρά μια προσπάθεια αναγκαστικά απλοϊκής σχηματοποίησης. Όλο το εύρος των γεωγραφικών μετασχηματισμών διαπερνάται από μια διαλεκτική και αντιφατική σχέση μεταξύ παγκόσμιου και τοπικού, που μας αναγκάζει σε ένα διαρκές «μπρος-πίσω». Αυτή η ανάγκη προκύπτει από το γεγονός ότι όλες οι παγκόσμιες οικονομικές διαδικασίες ή οι υπερεθνικές μορφές χωρικής διακυβέρνησης, αναγκαστικά, εντοπίζονται χωρικά και εδαφικοποιούνται με πολύ συγκεκριμένους τρόπους¹³. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι αυτός ο συγκεκριμένος τοπικός εντοπισμός, διαφέρει ανάμεσα σε διαφορετικές Global Cities (για λόγους πολιτικούς, ιστορικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς) παράγοντας μοναδικά ετερογενή αστικά τοπία (και μοναδικές χωρικές-κοινωνικές συνθήκες)¹⁴ παρά τις ολοένα πιο ομογενοποιημένες ανάγκες του διεθνούς κεφαλαίου και απέναντι σε μία αρκετά ρηχή προσέγγιση που υποστηρίζει ότι η παγκόσμια οικονομική ομογενοποίηση παράγει, κάπως αυτόματα, ομογενοποιημένα αστικά τοπία. Αυτή η δυσκότητα παγκόσμιου και τοπικού μπορεί να γίνει σχηματικά αντιληπτή σαν δύο εφραπτόμενοι κύκλοι των οποίων η διάμετρος αλλά και τα εφραπτόμενα τμήματα διαρκώς μετασχηματίζονται.

Ένας βασικός γεωγραφικός μετασχηματισμός, που ήδη αναφέρθηκε, είναι με μία έννοια οι ίδιες οι Global Cities, που αποτελούν πλέον τα σημεία-κόμβους των παγκόσμιων οικονομικών δικτύων και ροών, αντικαθιστώντας το ρόλο που προγενέστερα κατείχαν οι εθνικές οικονομίες. «Οι *Global Cities* μπορούν να κατανοηθούν ως εξαιρετικές χωρικές μορφές, “υπερεθνικοί οικονομικοί χώροι” εγγεγραμμένοι στις “εθνικές οικονομίες”»¹⁵.

Ωστόσο, αντίστοιχοι μετασχηματισμοί λαμβάνουν χώρα και στο εσωτερικό των Global Cities όπου παρατηρούνται διάφορες χωρικές συσχετίσεις που λαμβάνουν οι γεωγραφίες της κεντρικότητας, απέναντι στη βασική μορφή κεντρικότητας (και προγενέστερα τη μόνη στις μεγάλες πόλεις), αυτή της Κεντρικής Εταιρικής Περιοχής (ΚΕΠ)¹⁶. Παρότι η ΚΕΠ εξακολουθεί να είναι η βασική χωρική μορφή κεντρικότητας, το κέντρο στις Global Cities μπορεί να επεκτείνεται σε μία μητροπολιτική περιοχή με τη μορφή ενός καννάβου στον οποίο εντοπίζονται σημεία έντονης επιχειρηματικής δραστηριότητας ή μπορεί να έχουμε διαπεριφερειακά κέντρα

12 Swyngendouw E. 2003, «Globalisation or glocalisation? Networks, territories and re-scaling», Essay, Oxford, σελ. 10

13 Sassen S. 2005, «The Global City: Introducing a concept», *Brown Journal of World Affairs*, Volume XI, Issue 2, Winter-Spring, σελ. 32

14 Massey D. 1994, «A global sense of place», *Space, Place and Gender*, Minneapolis: University of Minnesota Press, σελ. 7

15 Sassen S. 1993, *Cities in the World Economy*, London: Sage, chapter 13

16 Central Business District (CDB)

τα οποία συγκροτούνται ως τέτοια μέσω της τηλεματικής και των οικονομικών συναλλαγών¹⁷. Από αυτήν την παρατήρηση προκύπτουν δύο ζητήματα. Το πρώτο αφορά τη δυσανάλογη συγκέντρωση επιχειρήσεων που έχουν να κάνουν με τη διοίκηση και το συντονισμό παγκόσμιων συστημάτων στις Global Cities¹⁸ και το δεύτερο αφορά την ιδιαίτερη σημασία που έχουν οι νέες τεχνολογίες για τη συγκρότηση και την οργάνωση των Global Cities και των χωρικών μορφών που παίρνει η κεντρικότητα σε αυτές.

Κατά συνέπεια, οδηγούμαστε στο ερώτημα του μετασχηματισμού των κλιμάκων διακυβέρνησης και θεσμικής οργάνωσης στις Global Cities, ή διαφορετικά, στο ερώτημα «του μετασχηματισμού των γεωμετριών της εξουσίας»¹⁹. Έχει ήδη αναφερθεί ότι οι εθνικές οικονομίες έχουν πάψει να αποτελούν τα κέντρα της παγκόσμιας οικονομίας και οι εθνικές οικονομίες οργανώνονται στις εδαφικές επικράτειες των εθνικών κρατών. Συνεπώς, προκύπτει (μέσα από το ερώτημα των κλιμάκων θεσμικής οργάνωσης) και ένα ερώτημα σε σχέση με το ρόλο του κράτους και την αποδυνάμωση ή μη του ρόλου του στην εφαρμογή χωρικών πολιτικών στις Global Cities.

Πριν εξετάσουμε το ρόλο του κράτους είναι κρίσιμο να διερευνηθεί ο μετασχηματισμός των κλιμάκων διακυβέρνησης τόσο «προς τα πάνω» (υπερεθνικά) όσο και «προς τα κάτω» (τοπικά). Ως προς το πρώτο, θα πρέπει να κάνουμε την παραδοχή ότι η παγκόσμια νεοφιλελεύθερη αναδιοργάνωση της οικονομίας έχει παράξει ένα σύστημα περιφερειακών οικονομικών περιοχών/επικρατειών²⁰ και άρα υπάρχει η ανάγκη να βρεθεί ένας τρόπος για το κεφάλαιο να πραγματώσει τις αξιώσεις του πάνω στον υπερεθνικό οικονομικό χώρο των Global Cities. Εντούτοις, τα μόνα συγκεκριμένα παραδείγματα υπερεθνικής θεσμικής οργάνωσης και συντονισμού των οικονομικών πολιτικών (που έχουν ενδιαφέρον για τις Global Cities και τη διαμόρφωση του αστικού τους τοπίου) είναι οι διάφοροι οργανισμοί όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου και η Ευρωπαϊκή Ένωση που ίσως το κάνει με έναν πιο συγκεκριμένο και «καθαρό» τρόπο. Την ίδια στιγμή οι περίπλοκες μορφές οργάνωσης των μεγάλων πολυεθνικών ομίλων, είναι εγγενώς υπερεθνική, ξεπερνώντας τα όρια της εθνικής γεωγραφικής επικράτειας. Ως προς το δεύτερο, υπάρχει μία συζήτηση/προσέγγιση για το κατά πόσο έχει αναδυθεί μία υποεθνική ή τοπική κλίμακα θεσμικής οργάνωσης των παγκοσμιοποιημένων διαδικασιών, η οποία όμως δεν αφορά την ενίσχυση μιας περιφερειακής διακυβέρνησης, τουλάχιστον από τη διεθνή βιβλιογραφία δεν προκύπτουν τέτοια παραδείγματα. Περισσότερο αυτός ο «προς τα κάτω» μετασχηματισμός, αφορά στην απορρύθμιση του κοινωνικού κράτους και την ουσιαστική κατάργηση κάθε κρατικού (ή περιφερειακού) ελέγχου σε σχέση με τις μαζικές ιδιωτικοποιήσεις, οι οποίες στην πράξη ενισχύουν το ρόλο και τον έλεγχο του κεφαλαίου πάνω στην ιδιωτικοποιημένη γη απέναντι στους φτωχούς κατοίκους που δεν έχουν τίποτα άλλο (πλέον) να αντιτάξουν από την εν σώματι κινητοποίησή τους²¹.

Αυτή συνθήκη μπορεί με τη σειρά της να παράξει και συγκρούσεις αφενός μεταξύ των θεσμικών αρχών στο εσωτερικό των επικρατειών που αναδύονται οι Global Cities, όπως για πα-

17 Sassen S. 2005, «The Global City: Introducing a concept», *Brown Journal of World Affairs, Volume XI, Issue 2, Winter-Spring*, σελ. 36-37

18 ό.π.

19 Swyngendouw E. 2003, «Globalisation or glocalisation? Networks, territories and re-scaling», *Essay, Oxford*, σελ. 17

20 Purcell M. 2003, «Citizenship and the right to the Global City: Reimagining the capitalist world order», *International Journal of Urban and Regional Research*, September, σελ. 568

21 Swyngendouw E. 2003, «Globalisation or glocalisation? Networks, territories and re-scaling», *Essay, Oxford*, σελ. 32

ράδειγμα οι διαφορετικές πολιτικές επιδιώξεις που μπορεί να έχει η κεντρική κυβέρνηση με αυτές των περιφερειακών αρχών όπου διοικητικά υπάγονται οι Global Cities, οι οποίες δεν «ενδιαφέρονται» ενδεχομένως για το σύνολο της εθνικής οικονομίας αλλά για την ενίσχυση (πολιτική και οικονομική) της εν λόγω περιφέρειας στα παγκόσμια οικονομικά δίκτυα. Αφετέρου, μπορούν να παραχθούν συγκρούσεις, στο εσωτερικό των Global Cities, ανάμεσα σε διαφορετικές μερίδες του κεφαλαίου, όπως για παράδειγμα ανάμεσα στο χρηματιστικό και το βιομηχανικό κεφάλαιο.²²

Ο ρόλος λοιπόν του κράτους, ως οργανωμένος θεσμός εξουσίας και παραγωγής πολιτικών για το χώρο, σίγουρα μετασχηματίζεται, σίγουρα διαφέρουν ποιοτικά και σε έμφαση οι λειτουργίες του, όμως σε καμία περίπτωση δεν εξαερώνεται κάτω από τις πολιτικές και οικονομικές πιέσεις της παγκοσμιοποίησης και των υπερεθνικών κλιμάκων διακυβέρνησης, παρότι σημαντικές πτυχές της κρατικής κυριαρχίας έχουν απωλεστεί (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα κράτη μέλη της ΕΕ) τόσο σε σχέση με τις οικονομικές πολιτικές όσο και με τις πολιτικές για το χώρο. Η βασική διάσταση όμως του μετασχηματισμού της κρατικής εξουσίας, φαίνεται ότι έχει να κάνει περισσότερο με την αποδιάρθρωση του κοινωνικού κράτους και, βασικά, του κρατικού έλεγχου πάνω πάνω στις παγκοσμιοποιημένες οικονομικές διαδικασίες. Παραφράζοντας τον ίδιο ισχυρισμό, παρατηρείται μια διαδικασία προσαρμογής της κρατικής εξουσίας (και «αλλαγής της κλίμακας του κράτους»²³) στις παγκοσμιοποιημένες ανάγκες της καπιταλιστικής συσσώρευσης, προσφέροντας όλες τις απαραίτητες νομοθετικές ρυθμίσεις και εδαφικές εγγυήσεις που έχει ανάγκη το παγκόσμιο κεφάλαιο²⁴ μαζί με την καταστολή των κοινωνικών στρωμάτων που μπορεί να αμφισβητούν αυτές τις στρατηγικές επιλογές, πάντα κάτω από «την πίεση των αγορών», που έχει μετατραπεί σε αιχμή του δόρατος για την πολιτική και ιδεολογική ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού.

Αυτοί οι γεωγραφικοί μετασχηματισμοί παράγουν ένα διεθνές σύστημα περιφερειακών οικονομικών με κέντρο τις Global Cities, το οποίο χαρακτηρίζεται από εγγενή ανισότητα και ανταγωνισμό μεταξύ διαφορετικών περιφερειακών οικονομικών κέντρων αλλά και εντός των εδαφικών περιοχών των Global Cities. Θα μπορούσε αυτό το σύστημα να μη χαρακτηριζόταν από ανισότητες; Ο D. Harvey, υποστηρίζει πώς κάτι τέτοιο δε θα ήταν εφικτό, καθώς «[η] άνιση γεωγραφική ανάπτυξη είναι βασικό μέσο με το οποίο το κεφάλαιο επανεπινοεί περιοδικά τον εαυτό του» και χωρίς αυτή και «[...]τις αντιφάσεις της, το κεφάλαιο θα είχε απολιθωθεί και αποδιοργανωθεί εδώ και πολύ καιρό»²⁵

22 Brenner L. 1998, «Global cities, glocal states: global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe», *Review of International Political Economy* 5:1, Spring, σελ. 23

23 Swyngendouw E. 2003, «Globalisation or glocalisation? Networks, territories and re-scaling», Essay, Oxford, σελ. 32, σελ. 29

24 Brenner L. 1998, «Global cities, glocal states: global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe», *Review of International Political Economy* 5:1, Spring, σελ. 9

25 Harvey D. 2015, *Δεκαεφτά αντιφάσεις και το τέλος του καπιταλισμού*, Αθήνα: εκδ. Μεταίχιμο, σελ. 244

iv. Κοινωνικοί μετασχηματισμοί

Η μία όψη της παγκοσμιοποίησης είναι η ολοένα αυξανόμενη κυκλοφορία κεφαλαίου, υπηρεσιών και εμπορευμάτων. Η άλλη όψη των γεωγραφικών και οικονομικών μετασχηματισμών που περιγράφηκαν, είναι ο νέος διεθνής καταμερισμός της εργασίας και η μαζική μετακίνηση πληθυσμών ανά την υφήλιο, κυρίως μέσω των μαζικών μεταναστευτικών ροών. Ένα βασικό χαρακτηριστικό των Global Cities είναι η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, που προκύπτει από την προσαρμογή του κράτους στις ανάγκες του διεθνούς κεφαλαίου και βρίσκεται στον πυρήνα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Αυτό, ωστόσο, αποτελεί θεμελιώδη αρχή του νεοφιλελευθερισμού, οπότε δεν μπορεί κανείς/μια να ισχυριστεί ότι αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των Global Cities, όμως μπορούμε να παρατηρήσουμε την ποιοτική διαφορά που εμφανίζει, παίζοντας καταλυτικό ρόλο στην εμφάνιση εξαιρετικά έντονων κοινωνικών κατακερματισμών.

Οι διεθνοποιημένες οικονομίες των Global Cities απαιτούν και ένα αντίστοιχο κοινωνικό δυναμικό, που να μπορεί να «ανταπεξέλθει» στο συγκεκριμένο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης. Μία πρώτη -και σχετικά εύκολη- παρατήρηση έχει να κάνει με αυτό που έχει ήδη αναφερθεί ως «έλλειψη γνωστικού κεφαλαίου» και απαιτεί ένα υψηλά καταρτισμένο και εξειδικευμένο προσωπικό που θα μπορεί να στελεχώσει επιτελικές θέσεις οργάνωσης, διοίκησης και συντονισμού διεθνών οικονομικών διεργασιών, οι οποίες συνήθως προσφέρουν και υψηλούς μισθούς, ωστόσο αφορά μόνο ένα μικρό αριθμό ανθρώπων σε σχέση με τον πληθυσμό των Global Cities.

Στον αντίποδα αυτής της ελίτ, παρατηρείται το φαινόμενο μιας πολύ μεγάλης αύξησης των επισφαλών θέσεων εργασίας, με μικρής διάρκειας συμβάσεις, όπου απασχολούνται κυρίως ανειδίκευτοι/ες εργάτες/ριες. Έτσι, αυτοί και αυτές που απασχολούνται σε τέτοιες θέσεις εργασίας κυριεύονται από ένα γενικευμένο αίσθημα ανασφάλειας το οποίο μπορεί να παράγει κοινωνική απομόνωση και έλλειψη αφοσίωσης τόσο προς την εταιρεία στην οποία εργάζονται αλλά και έλλειψη αλληλεγγύης απέναντι στους συναδέλφους, αφού ο χώρος εργασίας μπορεί να αλλάζει σε πολύ μικρά χρονικά διαστήματα. Καταρρέει, δηλαδή, το αίσθημα του ανήκειν.²⁶

Τα παραπάνω είναι φαινόμενα που παρατηρούνται σε όλες τις μεγάλες καπιταλιστικές μητροπόλεις αλλά (όπως ήδη αναφέρθηκε) στις Global Cities παίρνουν εκρηκτικές διαστάσεις. Ένα ποιοτικά και ποσοτικά διαφορετικό χαρακτηριστικό είναι ότι οι Global Cities ως οι πιο ισχυροί πόλοι της παγκόσμιας οικονομίας, «προσελκύουν» μαζικά μετανάστες/ριες (κυρίως από τις χώρες του λεγόμενου «Τρίτου Κόσμου» αλλά γενικότερα από χώρες ή περιφέρειες με ασθενή οικονομική ανάπτυξη) που αναζητούν εργασία συνθέτοντας ένα κοινωνικό τοπίο που χαρακτηρίζεται από έντονες διαφοροποιήσεις κοινωνικής τάξης, φυλής, χρώματος, θρησκείας, κουλτούρας. Δημιουργείται μια «*διεθνοποιημένη αγορά εργασίας*»²⁷ που αφορά κυρίως χειρωνακτες εργάτες/ριες και εργάτες/τριες στον τομέα της παροχής υπηρεσιών. Η μετανάστευση και η ανάμειξη όλων αυτών των πολιτισμών και των εθνικοτήτων που εντοπίζονται στις εδαφικές επικράτειες των Global Cities είναι ένα από τα θεμελιακά χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης, ανατρέποντας κοινωνικές σχέσεις δεκαετιών και μετασχηματίζοντας

26 Božilović J. 2012, «The Global City and Changes in the Concept of Citizenship», *Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History Vol. 11*, No1, Facta Univeritatis, σελ. 105

27 Sassen S. 2000, «The Global City: Strategic site / new frontier», in *American Studies*, 41:2/3, Summer/Fall, σελ. 4

τη σύνθεση και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των ανταγωνιστικών κοινωνικών τάξεων.

Αυτή η υπερσυγκέντρωση πληθυσμού, πέρα από τις εκρηκτικές αντιφάσεις, αυξάνει κατακόρυφα το κόστος για την οργάνωση των μηχανισμών κοινωνικής αναπαραγωγής σε επίπεδα που μπορούν εύκολα να ξεπεράσουν τις δημοσιονομικές δαπάνες που προβλέπονται από τα εθνικά κράτη.²⁸ Έτσι, εντείνεται η ταξική και η χωρική πόλωση εντός του πληθυσμού, αποκλείοντας μεγάλο τμήμα της κοινωνίας (μετανάστες, φτωχοί, άνεργοι, γυναίκες κτλ) από τη δυνατότητα πρόσβασης στις βασικές κοινωνικές παροχές. Είναι (και) για αυτόν το λόγο που εμφανίστηκαν οι ρεβανσιστικές πολιτικές που αποκλείουν και εκδιώκουν τους «περιττούς», μία πολιτική που ο N. Smith χαρακτηρίζει ως την «άσχημη πολιτιστική πολιτική της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης».²⁹ Τίθεται λοιπόν το ερώτημα της οικονομικής επιβίωσης αυτών των συγχρόνων αθλίων, με αποτέλεσμα τη δημιουργία άτυπων και ανεπίσημων οικονομικών διαδικασιών, επαναφέροντας στο προσκήνιο τη γειτονιά και το νοικοκυριό ως τόπους οικονομικών δραστηριοτήτων³⁰ Δεν είναι τυχαίο ότι ολόκληρες περιοχές «γκετοποιούνται» εντός των Global Cities.

Ποιοι και ποιες έχουν, λοιπόν, την ιδιότητα του πολίτη στις Global Cities και πόσο αυτή μπορεί να έχει (έστω κάποια) καθολικά κριτήρια; Εδώ η έννοια citizenship μπορεί να είναι πολύ χρήσιμη. Καταρχήν, με την έννοια citizenship μπορούμε αρκετά γενικά να περιγράψουμε τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και την ιδιότητα του μέλους σε κάπου είδους πολιτική κοινότητα³¹ και επειδή δεν μπορεί να υπάρξει ακριβής μετάφραση, θα γίνει χρήση του αγγλικού όρου. Στην προηγούμενη ιστορική φάση του κεϋνσιανισμού και μιας παγκόσμιας οικονομίας που ήταν οργανωμένη με κέντρα τις εθνικές οικονομίες, η κυρίαρχη citizenship ήταν αυτή που είχε σχέση με το εθνικό κράτος, την ιθαγένεια και τα κοινωνικά-πολιτικά δικαιώματα που προέβλεπε. Κάτι τέτοιο όμως δεν μπορεί να ισχύσει στις Global Cities βάση τόσο των μετασχηματισμών των γεωμετριών της εξουσίας και του μετασχηματισμού των κεντρικών λειτουργιών του κράτους όσο και από την κοινωνική σύνθεση, όπως έχει ήδη περιγραφεί. Η ίδια η έννοια citizenship μετασχηματίζεται γύρω από τρεις άξονες και σε σχέση με την προηγούμενη ηγεμονική citizenship, αυτή που αναφέρεται στο εθνικό κράτος.

Ο πρώτος μετασχηματισμός αφορά αλλαγή κλίμακα των citizenships. Η ηγεμονική κλίμακα του εθνικού κράτους αποδιαρθρώνεται και αδυνατίζει, και μπορούν να ενισχύονται οι citizenships σε υπερεθνική ή υποεθνική κλίμακα. Ο δεύτερος μετασχηματισμός αφορά την επανεδαιφικοποίηση των citizenships, καυώς πλέον αμφισβητείται η εδαφική κυριαρχία του εθνικού κράτους, αν και αυτός ο μετασχηματισμός είναι ο λιγότερο «προχωρημένος». Ο τρίτος μετασχηματισμός αφορά τον επαναπροσανατολισμό των citizenships. Σε μία διαδικασία απομάκρυνσης από την κυρίαρχη πολιτική κοινότητα του κράτους και ανίχνευσης νέων πολιτικών κοινοτήτων που ανταποκρίνονται στη σύγχρονη πολύπλοκη κοινωνική σύνθεση των Global Cities και μπορούν να εγκολπώνουν τις διαφορετικές ταυτότητες.³²

28 Critchley P. 2004, «The globalisation of space and place», *The City of Reason vol 5 The Economic Concept of the City*, σελ. 18

29 Smith N. 2012, «Ποια νέα πολεοδομία; Ο ρεβανσισμός των '90s», *περιοδικό «κομπρεσέρ»*, τεύχος 4, σελ. 5-6

30 Sassen S. 2000, «The Global City: Strategic site / new frontier», in *American Studies*, 41:2/3, Summer/Fall, σελ. 6-7

31 Purcell M. 2003, «Citizenship and the right to the Global City: Reimagining the capitalist world order», *International Journal of Urban and Regional Research*, September, σελ. 566

32 ό.π.

vi. Δυνατότητες επανανοηματοδότησης και διεκδίκησης

Οι Global Cities φαίνεται να είναι η χωρική-γεωγραφική κλίμακα με τις πιο πολύπλοκες σχέσεις αλλά και με τους πιο έντονους κοινωνικούς κατακερματισμούς ενώ ταυτόχρονα είναι οι τόποι όπου οι άνθρωποι βιώνουν την παγκοσμιοποίηση στην καθημερινότητά τους, μια παγκοσμιοποιημένη τοπική εμπειρία, η οποία είναι αναπόφευκτα μερική και αποσπασματική. Υπάρχει δυνατότητα για τους ανθρώπους που δεν κατέχουν την οικονομική και πολιτική εξουσία να διεκδικήσουν ρόλο σε αυτή τη συνθήκη της παγκοσμιοποίησης, ενάντια στην παντοκρατορία των διεθνών αγορών πάνω στις ανθρώπινες ζωές και την οργάνωση του παγκοσμιοποιημένου αστικού χώρου των Global Cities και ενάντια στους οξείς κοινωνικούς και χωρικούς αποκλεισμούς; Το σίγουρο είναι είναι πώς μία συνθήκη τόσο πολυπαραγοντική, διαρκώς μεταβαλλόμενη και αντιφατική, δεν μπορεί να έχει ούτε μονοσήμαντη ερμηνεία ούτε ευθύγραμμη πορεία.

Ο έντονος κοινωνικός κατακερματισμός και οι πολλαπλές πολιτισμικές ταυτότητες που διαπλέκονται στις Global Cities, μπορεί να φαντάζουν αρνητικές ως προς την αποδόμηση της προγενέστερης κοινωνικής συνοχής ή τη συγκρότηση της εργατικής τάξης και των πληβείων εν γένει, ωστόσο είναι αυτές οι αντιφάσεις και αυτή η πολυπλοκότητα που μπορεί να νοηματοδοτήσει εκ νέου ένα συλλογικό υποκείμενο, μία συλλογική συνείδηση ή, όπως υποστηρίζει ο Castells, η «η δυνατότητα ανακατασκευής του κοινωνικού νοήματος στο χώρο των ροών»³³.

Η μαζική μετανάστευση που εγγράφεται στις Global Cities, ως μια βασική διαδικασία μέσω της οποίας δομείται μια υπερεθνική πολιτική οικονομία³⁴, και με δεδομένη την αποδιάρθρωση της εθνικής ταυτότητας, δίνει τη δυνατότητα στους σύγχρονους αθλίους να αποκτήσουν ορατότητα στο δημόσιο χώρο. Πιο σημαντικά, η συνύπαρξη όλων των διαφορετικών φυλών, θρησκειών, εθνοτήτων, δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε δυνητικά να αποδομηθεί το φαντασιακό του έθνους δημιουργώντας νέες κοινωνικές και πολιτικές συγκλίσεις. Έτσι, η πόλη (και συγκεκριμένα οι Global Cities) μπορεί να γίνει το πιο στέρεο πεδίο νέων πολιτικών πρακτικών όπου οι ανεπίσημοι δρώντες³⁵ (τα υποκείμενα των ανεπίσημων οικονομικών διαδικασιών που δεν εντάσσονται στην κυρίαρχη μορφή της citizenship) να παίξουν ενεργό ρόλο, να καθορίσουν με τη δράση τους το νόημα του χώρου και να αμφισβητήσουν την κυριαρχία της παγκόσμιας αγοράς. Αν λάβουμε υπόψη και την ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, που μπορεί να μεταφέρει και να κοινοποιήσει την τοπική εμπειρία στις Global Cities μέσα σε δευτερόλεπτα, μπορούμε να δούμε και μία υπερεθνική κλίμακα κοινωνικής δικτύωσης και διαμοιρασμού της πληροφορίας.

Εδώ, είναι χρήσιμη η ιδέα του δικαιώματος στην πόλη και της έννοιας citizenship όπως προτείνει ο M. Purcell, ως το δικαίωμα στην Global City. Πριν από αυτό, οφείλουμε να κάνουμε έναν διαχωρισμό σε σχέση με το ποιοι και ποιες ζουν, εργάζονται και χρησιμοποιούν τον αστικό χώρο στις Global Cities, ιδιότητες-χαρακτηριστικά που δεν ταυτίζονται ιδιαίτερα. Μπορεί για παράδειγμα κάποιος/α να ζει και να εργάζεται και να χρησιμοποιεί την πόλη, μπορεί μόνο να εργάζεται και να τη χρησιμοποιεί ενώ η κατοικία του βρίσκεται αλλού κ.ο.κ. Σε κάθε περίπτωση όλα αυτά τα υποκείμενα δημιουργούν τον αστικό χώρο και βιώνουν τοπικά την εμπειρία της παγκοσμιοποίησης, άρα ένα κάποιο δικαίωμα στην Global City, θα πρέπει να λάβει υπόψη και αυτή την πολυπλοκότητα.

33 Soja E. 2000, *Postmetropolis*, Massachusetts: Blackwell Publishers, σελ. 214

34 Sassen S. 2004, «Local actors in Global Politics», *Current Sociology*, Volume 52, Number 4, σελ. 6

35 Sassen S. 2004, «Local actors in Global Politics», *Current Sociology*, Volume 52, Number 4, σελ. 9

Εκκινώντας από την άποψη του Lefebvre, το δικαίωμα στην πόλη ορίζεται από δύο βασικούς άξονες: πρώτον, τη δυνατότητα οικειοποίησης του χώρου και, δεύτερον, τη δυνατότητα ελέγχου και -πιο σημαντικά- συμμετοχής στις διαδικασίες παραγωγής του αστικού χώρου³⁶. Άρα το δικαίωμα στην Global City προσπαθεί να διερευνήσει πώς αυτοί οι άξονες μπορούν να «εφαρμοστούν» για τους κατοικούντες και τους/ις χρήστες/ριες των Global Cities και κατ' επέκταση πώς αυτό δημιουργεί ή μπορεί να δημιουργήσει νέες μορφές citizenship.

Πρώτον, τα όρια της παλιάς κυρίαρχης citizenship που εγγράφεται στο εθνικό κράτος επεκτείνονται καθώς οι αποφάσεις για τις Global Cities παίρνονται έξω από αυτό, σε μια υπερεθνική οικονομική κλίμακα. Δεύτερον, οι ιθαγενείς κάτοικοι και χρήστες/ριες των Global Cities έχουν μόνο περιορισμένη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, δια της πίεσης μέσω της άσκησης του δικαιώματος του εκλέγειν στην τοπική-περιφερειακή και την κρατική διοίκηση. Αυτή η μερικότητα της πίεσης (και όχι συμμετοχής) γίνεται ακόμα πιο μερική με βάση το πρώτο, αφού οι ίδιες οι θεσμικές μορφές διακυβέρνησης έχουν περιορισμένο ρόλο στις αποφάσεις για τις Global Cities. Τρίτον, οι μετανάστες/τριες που δεν έχουν την ιθαγένεια ή την επίσημη ιδιότητα του πολίτη, ουσιαστικά είναι πλήρως αποκλεισμένοι/ες από κάθε διαδικασία είτε συμμετοχή, είτε ελέγχου και δεν έχουν παρά μόνο τη δυνατότητα διεκδίκησης του δικαιώματος στην οικειοποίηση του χώρου των Global Cities³⁷. Συνεπώς, το δικαίωμα στην Global City (που έχει νόημα ως προσπάθεια συγχρονης επανανοηματοδότησης της έννοιας του Lefebvre αλλά και αντίστασης στον κοινωνικό κατακερματισμό) μπορεί να είναι εκείνη η μεθοδολογία που μπορεί να αγκαλιάσει τη διαφορετικότητα, στη βάση της κατοίκησης της Global City και όχι στη βάση της εθνικότητας.

Τέλος, πέρα από το ζήτημα της αναγνώρισης των διαφορετικών ταυτοτήτων και τη διερεύνηση θεωρητικών σχημάτων και μεθοδολογιών, υπάρχει ένα κρίσιμο ζήτημα οικονομικής ανισότητας, εγγενές χαρακτηριστικό των καπιταλιστικών κοινωνιών, που στις Global Cities εμφανίζεται με τον πιο χασοτικό τρόπο. Αρκεί να φανταστούμε τις εισοδηματικές διαφορές μεταξύ αυτών που στελεχώνουν τις ανώτερες διοικητικές θέσεις πολυεθνικών ομίλων με τη μετανάστρια εργάτρια που πιθανότατα δουλεύει άτυπα και χωρίς χαρτιά. Αρκεί να βρει κάποιος ένα σχήμα ή μια μεθοδολογία που θα μπορεί να «ανασυνθέτει» τον κοινωνικό και πολιτισμικό κατακερματισμό χωρίς να λαμβάνει υπόψη το διαχρονικό κοινωνικό αίτημα της αναδιανομής του πλούτου; Μάλλον όχι.

Η δυσκολία μιας τέτοιας προσέγγισης βρίσκεται στο πώς μπορούν οι διαφορετικές μορφές (ή ταυτότητες) καταπίεσης να συναρθρώνονται στις Global Cities, επανπροσδιορίζοντας τα χαρακτηριστικά των υποτελών κοινωνικών τάξεων χωρίς ωστόσο να συμβάλλει στην ανάδειξη της ταυτότητας ως τη βασική προϋπόθεση για την άσκηση πολιτικής στο δημόσιο χώρο. Πώς δηλαδή θα μπορέσουν οι «πολιτικές ταυτότητας» να συνδυαστούν με τις «πολιτικές αναδιανομής», θέτοντας στο κέντρο τη συμμετοχή των αποκλεισμένων σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής³⁸, «με πλήρη δικαιώματα», και συνεπώς την πλήρη συμμετοχή τους στην παγκοσμιοποιημένη αστική εμπειρία, όχι ως σύγχρονοι παρίες αλλά ως δρώντα υποκείμενα που διεκδικούν το δικαίωμά τους στην Global City.

36 Lefebvre H. 1977, *Το δικαίωμα στην πόλη*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση

37 Purcell M. 2003, «Citizenship and the right to the Global City: Reimagining the capitalist world order», *International Journal of Urban and Regional Research*, September, σελ. 579-581

38 Frazer N. 2000, «Rethinking recognition», *New Left Review* 3, May-June (<http://newleftreview.org/II/3/nancy-fraser-rethinking-recognition>)

vii. Βιβλιογραφία - Πηγές

- Brenner L. 1998, «Global cities, glocal states: global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe», *Review of International Political Economy* 5:1, Spring
- Božilović J. 2012, «The Global City and Changes in the Concept of Citizenship», *Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History Vol. 11*, No1, Facta Univeritatis
- Critchley P. 2004, «The globalisation of space and place», *The City of Reason vol 5 The Economic Concept of the City*
- Frazer N. 2000, «Rethinking recognition», *New Left Review* 3, May-June (<http://newleftreview.org/II/3/nancy-fraser-rethinking-recognition>)
- Harvey D. 2015, *Δεκαεφτά αντιφάσεις και το τέλος του καπιταλισμού*, Αθήνα: εκδ. Μετάχμιο
- Lefebvre H. 1977, *Το δικαίωμα στην πόλη*, Αθήνα: εκδ. Παπαζήση
- Lenin I. 1988, *Ιμπεριαλισμός: Το Ανώτατο Στάδιο Του Καπιταλισμού*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Marx K., Engels F., *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, (<https://www.marxists.org/ellinika/archive/marx/works/1848/com-man>)
- Massey D. 1994, «A global sense of place», *Space, Place and Gender*, Minneapolis: University of Minnesota Press
- Purcell M. 2003, «Citizenship and the right to the Global City: Reimagining the capitalist world order», *International Journal of Urban and Regional Research*, September
- Sassen S. 1991, *The Global City*, Princeton: Princeton University Press
- Sassen S. 1993, *Cities in the World Economy*, London: Sage
- Sassen S. 2000, «The Global City: Strategic site / new frontier», in *American Studies*, 41:2/3, Summer/Fall
- Sassen S. 2004, «Local actors in Global Politics», *Current Sociology, Volume 52, Number 4*
- Sassen S. 2005, «The Global City: Introducing a concept», *Brown Journal of World Affairs, Volume XI, Issue 2*, Winter-Spring
- Sassen S. 2010, «Global intercity-networks and commodity chains. Any intersection?», *Global Networks 10*, Blackwell Publishing Ltd & Global Networks Partnership
- Smith N. 2012, «Ποια νέα πολεοδομία; Ο ρεβανσισμός των '90s», *περιοδικό «κομπρεσέρ»*, τεύχος 4
- Soja E. 2000, *Postmetropolis*, Massachusetts: Blackwell Publishers
- Swyngendouw E. 2003, «Globalisation or glocalisation? Networks, territories and re-scaling», *Essay*, Oxford
- <https://urbanage.lsecities.net/#cities>